

10. **Тилли Ч.** Формы урбанизации / Ч. Тилли // Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. – М.: Прогресс, 1972. – С. 116–133.
11. **Харченко К. В.** Проблемы формирования городской агломерации: взгляд из г. Белгорода / К. В. Харченко // Стратегии и ресурсы развития крупных городов Центра России : Матер. междунар. научной конф. 24–26 ноября 2008 г. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2008. – С. 197–201.

Надійшла до редколегії 16.02.2012 р.

УДК 329.058 (477)

Т. Лутчин

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В ІСТОРИЧНІЙ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Розглянуто історичні та політологічні дослідження українського національно-визвольного руху другої половини ХХ століття. Проаналізовано основні їх напрямки, визначено також основні джерела до вивчення та подано характеристику основних напрямків досліджень українського національно-визвольного руху другої половини ХХ століття.

Ключові слова: національно-визвольний рух, дисиденти, суспільно-політична думка, ідейно-політична платформа, ідеологія, підпільні групи.

Рассмотрены исторические и политологические исследования украинского национально-освободительного движения второй половины XX века. Проанализированы основные их направления, определены также основные источники к изучению и представлена характеристика основных направлений исследований украинского национально-освободительного движения второй половины XX века.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, диссиденты, общественно-политическая мысль, идейно-политическая платформа, идеология, подпольные группы.

Historical and political science researches of Ukrainian national liberation motion of the second half of XX of century are examined in the article. Their basic directions are analysed certainly also basic sources to the study and description of basic directions of researches of Ukrainian national liberation motion of the second half of XX of century is given.

Keywords: national liberation motion, dissidents, social and political idea ideological and political platform, ideology, underground groups.

Актуальність. У процесі становлення української держави особливо гостро відчувається потреба у системі політико-ідеологічних цінностей та морально-етичних орієнтирів, здатних мобілізувати зусилля суспільства на розв'язання поточних і перспективних проблем його розбудови. Аналіз наукових досліджень ідеології національно-визвольного руху дає можливість поглиблено вивчати суспільно-політичну та державно-правову історію України, особливе місце в якій належить національно-визвольному рухові другої половини ХХ століття. Масштаби і значення його діяльності виходили за межі українських земель, він став предметом уваги одразу кількох напрямків історичної та політологічної думки – української діаспорної, радянської, зарубіжної та української сучасної і є предметом активних історичних та політологічних дискусій.

На основі аналізу літератури поставлено за мету визначити основні риси розвитку напрямків історичних і політологічних досліджень національно-визвольного руху другої половини ХХ ст., виділити основні періоди, напрямки і тенденції у вивченні проблематики вказаного періоду.

Основна частина. Закономірно, що у 1950–80-ті рр. ХХ століття вплив ідеології на вивчення національно-визвольного руху був домінуючим. У цей період найбільший вклад у вивчення національно-визвольного руху внесли представники української діаспори. У Радянському Союзі національно-визвольний рух фактично не вивчався, радянські автори перш за все оцінювали його діяльність з точки зору комуністичної ідеології, котра розглядала його діяльність як ворожу. В Україні основною особливістю сучасного етапу дослідження є поява робіт, що характеризуються поміркованим підходом до аналізу проблеми. Визначальною рисою є спроба поставити вивчення національно-визвольного руху на наукову основу та деідеологізувати проблему та вивести з-під ідеологічного контексту.

Вивчення українського національно-визвольного руху розпочалося одразу після закінчення Другої світової війни представниками української діаспори. В основному дослідниками були безпосередні учасники визвольного руху, їхні родичі чи свідки подій. У працях діаспорних науковців є певний елемент політичної заангажованості. До того ж, ці автори оперували лише невеликою частиною документів – тими, які потрапили до закордонних архівів. Головною ж метою української діаспори було поширення інформації про події національно-визвольного руху, велику роль у цьому відігравали часописи «Сучасність», «Визвольний шлях», пресова служба Української Головної Визвольної Ради, видавництва «Сучасність», «Смолоскип», Центральна Українська Інформаційна Служба.

Особливістю діаспорних досліджень є те, що на них вплинули суперечності між політичними угрупованнями української еміграції, зумовлені як повоєнними перенесеннями за кордон тривалої конфронтації між ОУН бандерівської та мельниківської гілок, так і серйозним конфліктом між прихильниками бандерівської фракції в

ОУН – закордонними частинами ОУН та демократичнішим Закордонним представництвом Української головної визвольної ради і відповідно поділялися на самих «бандерівців» та «двійкарів». До небандерівського напрямку можна віднести тих дослідників, які дотримувалися інших політичних поглядів або були близькі до «мельниківців». Їх позиція відрізнялася достатньо критичним підходом до історії та діяльності національно-визвольного руху [9]. Однак, обстоюючи позиції обох напрямків організації, автори тенденційно тлумачать низку ідейно-політичних кроків та рішень підпілля, применшуючи тим самим його значення та масштаби [6, с. 462].

Велика кількість документів – звернення, скарги, твори самвидаву, вирoki тощо було опубліковано на Заході у 1960-80-х роках. Це публікації переважно українських громадсько-політичних організацій, наукових інститутів, видавництва «Смолоскип» [9].

Збір інформації здійснювався в Радянській Україні у конспіративних умовах, її переправляли за кордон, а це позначалося певним чином на її достовірності, призводило до неточностей та помилок. Тому використання такого роду видань можливе лише за умов їх співставлення з іншими видами джерел та опублікованої монографічної і мемуарної літератури.

Серед представників української діаспори чимало зусиль для дослідження національно-визвольного руху доклав І. Лисяк-Рудницький [7, с. 255–256].

Дослідження історичної та політологічної думки української діаспори характеризуються такими рисами: надмірна глорифікація українського національно-визвольного руху; відсутність критичного підходу у вивченні основних аспектів його діяльності; пропагандивне спрямування більшості праць; породження історичних міфів стосовно діяльності національно-визвольного руху. Діаспорні історики та політологи нерідко свідомо приховували факти й матеріали, здатні зашкодити іміджеві закордонних центрів. Характерною рисою частини публікацій діаспорних авторів є виразна «фігура замовчування» навколо невідданих для еміграційних політичних угруповань проблем. Замовчувалися позитивні наслідки суспільно-політичних перетворень Радянської влади. На повноті й об'єктивності праць діаспорних авторів не могла не позначитись обмеженість джерельної бази, насамперед – брак документальних пам'яток національно-визвольної боротьби в Україні.

Другу групу дослідників українського національно-визвольного руху другої половини ХХ століття становлять радянські дослідники. Автори цього періоду стосовно українського національно-визвольного руху навіть не вживали таке визначення, обмежуючись штампами типу «українсько-німецькі буржуазні націоналісти», «колаборанти» тощо, його діяльність висвічувалася у стилі політичної публіцистики [5]. Абсолютна більшість радянських публікацій мала суто пропагандистське спрямування та використовувала весь набір таких ідеологічних прийомів і методів, які в сучасній соціології називаються «маніпулятивна інформація». Було поставлено за мету фактично міфологізувати суспільну свідомість і формувати в радянських людей негативні установки не тільки щодо національно-демократичних

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
об'єднань, але й до ідеї самостійної, незалежної України, легітимізуючи тим самим наявний державний лад. На висвітлення проблеми цілком поширювалися такі риси радянських дослідників, як цитатно-ілюстративний метод викладання матеріалу, уніфікація наукового стилю на базі офіційних настанов, войовнича термінологія. А табу на об'єктивне вивчення прирікало на неможливість офіційно публікувати праці.

Так само, як і діаспорні, радянські дослідження слугували одним з генераторів пропагандистських матеріалів для потреб «психологічної війни», компрометації одних одними. Сформувалася низка псевдонаукових пропагандистських кліше, відступати від яких за висвітлення такого складного та суперечливого явища, як український національно-визвольний рух, було «ідейно шкідливо»: твердження про те, що національно-визвольний рух – продукт політичної волі «експлуататорських класів», «запеклий ворог трудящих, «реакційна» течія; поширення уявлень про національно-визвольний рух як винятково «колабораційне» явище, прислужників держав-противників СРСР («фашистські запродавці», «зрадники», «найманці світової реакції» тощо); розгляд повстанського руху (масового військово-політичного явища) як політичного чи кримінального бандитизму, в якому брали участь лише представники заможних верств населення або «спантелічені націоналістичною пропагандою» громадсько нерозвинуті, а то й взагалі патологічні особи; наголос на ворожому ставленні національно-демократичних об'єднань до багатьох інших етносів (росіян, поляків, євреїв); акцентування уваги на репресивно-терористичних акціях, впровадження в підсвідомість аудиторії лише крайніх проявів збройної боротьби ОУН та УПА («різуни з тризубом», «звірі», «відлюдники» тощо); уніфікація різноманітних національно-державних об'єднань незалежно від ідеології, форм та часу діяльності під загальною назвою «ОУН-УПА».

Водночас радянське суспільство свідомо замовчувало низку важливих обставин, без урахування яких зовсім неможливо відтворити наукову картину діяльності національно-демократичних об'єднань у повоєнний період (втрата національної державності, територіальне розчленування українських земель, утиски в суспільно-економічній, національно-культурній, релігійній сферах). Ігнорували та компрометували стратегічну мету – відродження суверенної держави на етнічних українських землях. Відкидали насильницький характер колективізації, радянзації Західної України, котрий супроводжувався масовими репресіями, замовчували численні прояви жорстокості з радянського боку. Приховували широкий характер антирадянського руху опору, його справжній соціальний склад, наявність бази підтримки серед населення.

Радянські науковці породили псевдонауковий термін «ОУН-УПА», тим самим багатотисячний повстанський рух, учасники якого взяли за зброю як засіб соціального й національно-духовного протесту проти політики тоталітаризму, ототожнювали з ОУН як політичною організацією. На відміну від інших дослідників, частина радянських науковців мала доступ до закритих широкому загалу оригінальних документів, літератури та періодики національно-

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія
визвольного руху. Частково – документів органів держбезпеки, еміграційних видань із спецховищ, що суттєво підвищує інформативну цінність їхніх праць.

Радянські науковці порушували у своїх працях такі теми: історію українського націоналізму та «викриття» національно-визвольного руху; праці з дискредитації національно-демократичних об'єднань, їхні зв'язки із спецслужбами іноземних держав; публікації щодо ролі «реакційних клерикалів» Української греко-католицької церкви у національно-визвольному русі.

Праці радянських авторів, де було висвітлено певні аспекти зазначеної проблеми, можна поділити на дві групи: відкриті публікації для широкої читачької аудиторії та закриті праці службового призначення у виданнях органів держбезпеки. Вийшла низка книг, автори яких прагнули дати узагальнений історичний нарис виникнення та діяльності українського націоналізму. Варто наголосити, що дослідники, частина з яких були кадровими працівниками органів держбезпеки, причетними до оперативних заходів проти українського національно-визвольного руху, використали широке коло документальних джерел: фонди Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК КПУ, Центрального державного архіву Жовтневої революції УРСР, Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львові, оперативних архівів КДБ УРСР та окремих УКДБ, відповідну мемуарну літературу, видання національно-визвольного руху, не доступні іншим громадянам.

Попри все варто зазначити, що радянські дослідники ввели в обіг велику кількість архівних документів, однак вони не вивчали український національно-визвольний рух як такий, а займалися оцінкою його діяльності з точки зору офіційної влади. В СРСР вивчення українського національно-визвольного руху не стало окремим напрямком досліджень. Радянська автори досліджували це питання у жорстко встановлених цензурою рамках, за які радянська історична та політологічна думки так і не вийшли.

Специфічною групою дослідників національно-визвольного руху слід назвати українських дисидентів. Оскільки вони водночас є як суб'єктом, так і об'єктом вивчення. Стосовно їх досліджень, то варто зазначити, що їхні праці поширювалися через самвидав, перефотографувалися на плівку нелегально. Лишень після здобуття незалежності України стало можливим видати ці праці офіційно [8].

Основними темами, котрі порушувалися у працях українських дисидентів, були: критика існуючого ладу, радянської дійсності; захист національної культури, мови, національних традицій та звичаїв; захист основних прав і свобод людини, котрі декларувалися конституціями УРСР та СРСР, проте на практиці ніколи не виконувалися; критика «відхилення» від ленінських принципів у національній політиці та практика впровадження ідеології марксизму комуністичною партією СРСР; захист соціальних інтересів робітничого класу, надання йому ширших прав та свобод; обґрунтування боротьби за незалежність України.

Зарубіжні дослідження українського визвольного руху другої половини ХХ ст. через відсутність відповідної інформації,

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
зосередженість на загальносоюзному матеріалі не дозволила розкрити цю проблему [3]. Зокрема, польські науковці, котрі аналізували український національно-визвольний рух, його ідейно-політичні основи, вдавалися до дещо тенденційних оцінок, розглядаючи проблему у звужених хронологічних рамках [4].

Основними рисами зарубіжних досліджень є: обмежене коло джерел; окремі фактологічні неточності; подекуди простежуються не зовсім коректні висновки.

Таким чином, проблема виникнення та діяльності українського національно-визвольного руху широко досліджувалася в зарубіжній історичній та політологічній думці. І хоча в силу відповідних причин – відсутність архівів, неперевіреність відомостей – автори нерідко допускалися неточностей, спрощених підходів до висвітлення досліджуваної проблеми, зарубіжні науковці зробили свій вагомий внесок у дослідження українського національно-визвольного руху.

Специфічна ситуація в дослідженнях українського національно-визвольного руху склалася у роки «перебудови». На її розвиток почали впливати певна лібералізація політичного життя, виникнення легітимних громадсько-політичних об'єднань націонал-патріотичної орієнтації, котрі швидко еволюціонували до гасел виходу України зі складу СРСР, різке пожвавлення громадського інтересу до маловідомих або заборонених сторінок вітчизняної історії, становлення певної свободи слова навколо низки проблем минулого народів СРСР («гласність»), а також процес реабілітації жертв незаконних політичних репресій.

У Західній Україні почали з'являтися видання національно-патріотичних організацій та преса, котрі активно вміщували власні матеріали або передруковували з діаспорних видань щодо історії визвольного руху, спогади ветеранів, участі земляків у національно-визвольній боротьбі. Донедавна недоступна інформація, довгі роки замовчування, швидка політизація та зрозуміле з огляду на складну історичну долю Західної України, емоційне забарвлення проблеми національно-визвольного руху призводило до упередженого висвітлення подій, поверхневості в аналізі суперечливих обставин появи та функціонування національно-визвольного руху. Водночас відбулося перенесення до сучасної української історіографії полемічних, суб'єктивних, політично заангажованих поглядів та концепцій еміграційної та зарубіжної історичної та політологічної думки. Цьому сприяло не тільки те, що на власне осмислення суперечливих подій минулого був потрібен час і методологічне «розкріпачення» науки, але й перенесення до України через різноманітні неурядові організації та наукові центри, які часто ставали спонсорами вітчизняних наукових проєктів, притаманних їм ідеологічних поглядів [6].

Слід зазначити, що впродовж останніх років у вивченні проблеми домінує суто науковий, неупереджений підхід. Цьому сприяє опрацювання фондів багатьох державних історичних, військових та муніципальних архівів, а також приватних колекцій. Зокрема, архіви містять чимало об'єктивної інформації про національно-визвольний рух з кінця 1980-х років. Матеріал вже до певної міри систематизований, хоча це відбувалося не в партійних органах, а в обласних управліннях КДБ.

Висновки. Отже, історичні та політологічні дослідження українського національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. мають півстолітню історію. За цей час було написано безліч робіт, в яких тою чи іншою мірою було висвітлено український національно-визвольний рух другої половини ХХ ст., який є складовою частиною українського державотворення. Історія українського національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. є складовою боротьби за національну незалежність всіх народів СРСР. Вона представлена одразу кількома напрямками історичної та політологічної думки. Специфічними є радянські та діаспорні дослідження. Маючи багато спільних рис, вони є прямо протилежними стосовно оцінки об'єкта дослідження. Представники перших гаряче заперечують існування національно-визвольного руху, всляк його таврують. Представники других навпаки – виправдовують і пропагують український національно-визвольний рух.

Саме на вивченні досліджень національно-визвольного руху можна прослідкувати, яким чином ідеологія впливає на формування позиції до нього. Вивчення історіографії українського національно-визвольного руху дозволяє глибше зосередити увагу на вивченні суспільно-політичної думки того періоду, політичної ідеології, діяльності національно-демократичних об'єднань. Сучасні дослідження показують, що з віддаленням у часі від періоду національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. наукові праці стають менш емоційними. Варто звернути увагу на те, що попри безпосередній аналіз джерельної бази, слід чітко уявляти, що являють собою ті чи інші праці дослідників, особливо якщо це стосується діаспорних чи радянських дослідників – результатом наукового пошуку чи політичного замовлення. При аналізі досліджень українського національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. необхідно враховувати той факт, що нерідко авторами робіт були самі учасники подій. Суб'єкти дослідження вже не мають того емоційного забарвлення, яке було у представників діаспорного, дисидентського чи радянського напрямків досліджень. Домінує суто науковий підхід у вивченні українського національно-визвольного руху над ідеологічним.

Бібліографічні посилання

1. **Беляєв В.** Під чужими прапорами / В. П. Беляєв, М. І. Рудницький. – К. : Радянський письменник, 1956. – 245 с.
2. **Касьянов Г.** Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1860-80-х років / Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1995. – 224 с.
3. **Лисяк-Рудницький І.** Історичні есе: У 2 т. / І. П. Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 530 с.
4. **Лук'яненко Л.** Не дам загинуть Україні! / Л. Г. Лук'яненко. – К. : Софія, 1994. – 510 с.
5. **Прокоп М.** Напередодні незалежної України / М. Прокоп. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1993. – 646 с.
6. **Стецько Я.** Дисидентство – визріваюча революційна ситуація / Я. Стецько // Українська визвольна концепція: Твори: У 2 т. – Мюнхен, 1991. – Т. 2. – С. 462.

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури

7. Українська інтелігенція під судом КГБ: матеріали з процесів В. Чорновола, М. Масютка, М. Озерного та ін. – Мюнхен, 1970. – 148 с.
8. **Birch J.** The Ukrainian National Movement in the USSR since 1956 / Julian Birch. – London : Ukrainian Information Service, 1971. – 381 p.
9. **Motyka G.** Українська партизанка 1942-1960 / Grzegorz Motyka. – Wyd. Instytut Studiów Politycznych PAN. – Oficyna Wydawnicza «Rytm». – Warszawa, 2006. – 214 s.

Надійшла до редколегії 07.02.2012

УДК 323

А. В. Машевська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТИПИ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ
У ПРАКТИЦІ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ:
ДОСВІД ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Розглянуто провідні типи політичної реклами, які використовуються у політичній діяльності в сучасній Україні. Дано оцінку структурі системи політичної комунікації сучасної України, зроблено висновок про залежність ринку політичної реклами в сучасній Україні від рівня фінансових інвестицій в цей сектор.

Ключові слова: політична реклама, трансформаційна демократія, політична комунікація, засоби масової інформації, політична кампанія.

Рассмотрены ведущие типы политической рекламы, которые используются в политической деятельности в современной Украине. Дана оценка структуре системы политической коммуникации современной Украины, сделан вывод о зависимости рынка политической рекламы в современной Украине от уровня финансовых инвестиций в этот сектор.

Ключевые слова: политическая реклама, трансформационная демократия, политическая коммуникация, средства массовой информации, политическая кампания.

The article considers the major types of political advertising, which are used in political activity in modern Ukraine. Assesses the structure of political communication of today's Ukraine, it is concluded according the market of political advertising in contemporary Ukraine by the level of financial investment in this sector.

Keywords: political advertising, transformational democracy, political communication, media and political campaign.